

Inga Miklavčič Brezigar

ETNOLOGIJA, KOSOVSKA KRIZA IN ŽENSKO VPRAŠANJE

Tekst je bil napisan pred mesecem dni za enega od javnih medijev. Nastal je v času najhujše krize kosovskih beguncev iz osebnega in konec koncev tudi strokovnega ogorčenja nad nasilnim poseganjem v tradicionalno kulturo določenega ljudstva. Napisala sem ga kot etnologinja in ženska, zavedajoč se, da se lahko vsaki kulturi dogodijo podobne stvari in da se vsaka ženska lahko prepozna v podobah, kot smo jih spremljali v času vojne in jih v manjši meri spremljamo tudi danes, ko je najhujši čas mimo - vendar je iz prostora izginil pomemben element sožitja med dvema narodoma in dvema ali več ljudskimi kulturami.

Pomembno je, da se v kriznih časih oglasi tudi naša stroka. Etnologija kot družbena veda, ki ne raziskuje le tradicionalne kmečke kulture, pač pa je živo prisotna v opazovanju in raziskovanju sodobne ljudske kulture raznih narodov, se pogosto težko prebija v splošno družbeno zavest.

Vprašanje, zakaj je situacija na Kosovu kulminirala v skrajno nasilje, in z njim povezana vprašanja o rešitvah kosovske krize so danes v središču razmišljanja vseh, ki vsaj iz osnovne človeške solidarnosti spremljamo tragične dogodke vojne na Kosovu in napade zveze Nato na Srbijo.

Poleg političnih so to predvsem moralna vprašanja o vmestnosti posegov, ki naj bi sprožili valove beguncev, o suverenosti, o interesih, o svetovnih policajih oz. policaju. Večina razpravljalcev in akterjev te vojne je moškega spola - kot vedno je akcija v vojnem času moška stvar. Večina žensk je na strani žrtev - tako stvarno v podobi večinske begunske populacije žensk, otrok in starcev, simbolno pa se na stran žrtev postavljamo ob bok moškim razpravljalcem v razpravah, pogovorih, nekatere tudi v političnih funkcijah, mnoge prek poročil s terena in s pomočjo beguncem.

Diferenciacijo moškega in ženskega pogleda na vojno na Kosovu in v Srbiji je mogoče povezati z etnološkim vrednotenjem kulturne podobe kosovskega ljudstva (predvsem albanske narodnosti), kot jo lahko prepoznamo iz bežnih televizijskih posnetkov in časopisnih fotografij. Ta pogled nam razmeroma jasno razkrije vzorec še ohranjene podobe tradicionalne kmečke (ruralne) kulture kosovskih Albancev, podoben vzorcu tradicionalne ljudske kulture slovenskega podeželja in kmečkega prebivalstva. Pri nas se je ohranjal (s specifičnimi razlikami) do prve svetovne vojne, v določenih razmerah celo do druge svetovne vojne, včasih pa ga v miselnih konstrukcijskih slovenske družbe zasledimo še danes.

Vzorec prepoznavamo s pomočjo vidnih elementov etnološko pojmovane materialne kulture (noša, prehrana, bivališča ...), ki nam nakazujejo prežitke tradicionalne kmečke kulture; iz njih poskušamo sklepati na elemente socialne in duhovne komponente kulture nekega ljudstva. Med najizrazitejše tovrstne prepoznavne elemente sodijo kosi oblačil, ki jih ljudje ne nosijo le kot del folklorne ali reprezentančne noše, pač pa kot del vsakdanje noše. Le-ta se sicer kot taka ohranja predvsem pri starejših generacijah, redkeje tudi pri nekaterih mlajših. Pri albanskih moških so to značilna pokrivala, pri albanskih ženskah muslimanskega okolja dimije, v krščanskem okolju krila

Begunci iz Čepovana 1.10.1917 počivajo ob kapelci "v gnezdu" na vrhu klanca, kjer se cesta med Voskim in Idrijo spusti proti Idriji. Od leve proti desni: Gregorjeva Neža, Ivanka Mlekuž, Franc Mlekuž, teta Mica-od Franca Mlekuža, Slavica Mlekuž. Z belo culo od očetu Mlekužu je Marica Mlekuž. Fototeka Goriškega muzeja.

in kot pokrivala naglavne rute ali ogrinjala. Drugi element socialne komponente kmečke ljudske kulture je masa žensk z otroki, ki jo lahko opazujemo v begunski populaciji. Na Slovenskem so bili takšni oz. podobni prizori vseobsegajočega begunskega eksodusa, kot jih zdaj spremljamo na televiziji, videni med prvo svetovno vojno, seveda z eno, a bistveno razliko: ko je primorsko ljudstvo z območja soške fronte odhajalo v begunstvo, je šlo v prvi vrsti za varovanje, ne uničevanje civilnega prebivalstva. Vendar so bile tako kot na Kosovu tudi med primorskimi begunci predvsem ženske s kopico otrok ob strani in starčki. To je bil tudi na Slovenskem še čas prevladovanja tradicionalne kmečke kulture s patriarhalno socialno bazo. Vloga ženske v tej kulturi je predvsem vloga matere. Ženske pripadnice te kulture torej tudi v skrajnih vojnih razmerah funkcionirajo predvsem kot matere, s povprečno pet do šest otrok ob strani, ki v svoji trpni, pasivni vlogi z otroki in starčki nastopajo kot žrtve in trpijo nasilje vojne. Slika slovenskega ljudstva je bila že med drugo svetovno vojno drugačna: ženske so se aktivno vključile v boj ob moškem partnerju. Tako se dotaknemo ene prvih vidnih diferenciacij duhovne in socialne sfere na prehodu iz tradicionalne kmečke v sodobno delavsko kulturo: ženska v slednji ni več trpeča cankarjanska mati, od ženske se ne pričakuje več, da bo tako rekoč nemočna žrtev moškega nasilja, ki pričakuje rešitev od drugega moškega zaščitnika, pač pa se ženska lahko z vso moralno pravico nasilju krepko postavi po robu - če je potrebno in če lahko tudi s puško v roki. Seveda je fizično še vedno šibkejša, vendar je pogosto

od fizične pomembnejša psihična moč - to pa ženski dajejo drugi elementi sodobne delavske kulture - predvsem ekonomska neodvisnost, enakopravnost, upoštevanje integralne osebnosti posameznika in s tem povezana možnost izobraževanja ter aktivne družbene vloge.

Prek funkcioniranja ženske populacije v družbi pa lahko opazujemo tudi delovanje druge - srbske strani. Čeprav se v srbski družbi in politiki pojavljajo močne ženske figure, je očitno prevladal vzorec delovanja ženske, značilen za patriarhalno družbo s koreninami v tradicionalni kmečki (pa tudi meščanski) tradiciji zahodne družbe: ženska deluje prek "svojega" moškega kot izredno močna figura, ki iz ozadja podpira junaka, se v tem podpiranju prilagaja njegovim potrebam. Tako so ali postanejo njene želje in njena volja odraz želja in volje moža. V osnovi pravzaprav celo pozitivna naravnost se utegne v kritičnih trenutkih spreobrniti v svoje nasprotje.

Tako se ponovno vrnemo na ključna, razmeroma preprosta (po besedah Rastka Močnika, Dnevnik, 17. april 1999) vprašanja, ki zadevajo upoštevanje "mednarodnega reda" in varnostnega sveta OZN kot najvišje instance sprejetega reda in posledic, ki izhajajo iz neupoštevanja tega reda, pa tudi vprašanja na moralnem nivoju poseganja v suverenost neke države (Darko Štrajn, Dnevnik, 9. april 1999). Tako rekoč eksistencialna vprašanja bodoče globalne svetovne kulture so povezana z enim od bistvenih elementov človeške biti - moralo, v imenu katere lahko človek in človeštvo počenja marsikaj dobrega ali slabega.

Prekladanje begunskega blaga na vagončke polske železnice oktobra-2.10.1917 v Godoviču. Fototeka Goriškega muzeja

O vprašanju suverenosti, ki se v kosovski krizi postavlja, lahko spet razpravljamo z dveh vidikov: moški z vidika suverenosti patriarhalnega očeta, ki ne trpi "vmešavanja v notranje zadeve svoje družine" in v imenu svojih pravic vlada družini po svoji volji, željah in interesih. V procesu zagotavljanja svojih pravic je namreč pozabil na osnovno očetovsko nalogo zaščite, dobrobiti in zadovoljstva ter pravic ostalih tako rekoč "manjšinskih" članov družine: žensk, otrok in starčkov. Prav ti pa vzpostavljajo drugi vidik suverenosti šibkejših, ki si mora za obrambo svoje suverenosti poiskati zaščito pred vladajočo figuro oblastnega (in nasilnega) »gospodarja« v figuri zaščitniškega očeta. Vprašanje suverenosti torej, ki ga pogosto ponavlja moški del populacije lahko primerjamo uporabi "gospodarja", ki nad sabo ne trpi nobenega drugega »gospodarja«.

V globalnem pogledu se v kosovski vojni zdaj bje boj moških tekmecev zahodnega sveta in obenem sprememba na nivoju globalne miselnosti, ki jo opazujemo prek vloge žensk v družbi: na eni strani posamezne ženske kot simbol vedno bolj enakopravne partnerke moškemu tudi v politiki (Madeleine Albright, Emma Bonino), na drugi strani ženske kot podpora moškemu (Mirjana Marković) ali pa sploh ne pridejo do izraza, kot v ruski politiki.

Če bi v tej situaciji prišlo do tretje svetovne vojne, bi do tega skrajnega spopada vodili isti primarni nagoni, ki na prehodu v drugo tisočletje sodobno človeštvo povezujejo z jamskim človekom: ker je moški tekmelec (prijatelj, brat) stopil na stran ženske (otrok, starčkov), ki jih pretepa "gospodar votline" v imenu svojih pravic in svoje moči, se je sosed prestrašil, da bo zdaj izgubil pravico vladati "svoji" družini v "svoji" votlini. Plus čast in slava, češ, kaj je on več kot jaz, kaj si misli, da bo zdaj

on svetovni policaj itd itd...

Da pri tem šibkejša "manjšina" plačuje krepko ceno za pridobitev svoje suverenosti, ki obsega določene, zdaj že splošno priznane »osnovne človekove pravice«, je prav tako ena od zakonitosti evolucije človeške miselnosti. Če se pri tem postavimo na raven večne »manjšine«, ni žrtev tisti, ki je za svojo svobodo pripravljen plačati zelo visoko, včasih tudi najvišjo ceno, prava žrtev je tisti, ki zavoljo lastne neumnosti in trme izgubi del svoje psihične suverenosti in samozvesti ter si jo nato leta in leta zdravi s pravimi (prepoznanje svojih napak in pozitivne družbene spremembe) ali lažnimi sredstvi (prazne tolažbe in junaški miti).

Uničenje kulturne dediščine, ki smo mu v tem trenutku neposredno priča na območju sedanje Jugoslavije, pa torej ne obsega le uničenje materialnih prič neke kulturne dediščine v obliki arhitekturne dediščine, cerkva, samostanov in kulturnih inštitucij, pač pa v etnološkem smislu uničenje specifične kulturne podobe, torej tudi socialne in duhovne strukture kulture nekega ljudstva, ki se je iz preteklosti ohranila v moderni čas.

In namesto zaključka: nenazadnje je podobna usoda kot Kosovo pod Srbijo doletela po prvi svetovni vojni Primorsko pod italijanskim fašizmom: izguba avtonomnosti in odvzem suverenosti lastnega svojega v javnem življenju. Branili smo se tudi z v bistvu terorističnimi akcijami TIGRa, nato pa je bil slovenski narod vsaj dvakrat v tem stoletju pripravljen plačati najvišjo ceno za svojo svobodo. Druge svetovne vojne nisem doživela, sem pa doživljala psihozo upora proti Jugoslaviji – in z malo manj sreče in odločnosti bi se lahko tudi nam dogajalo podobno kot kosovskim Albancem.